

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

**Методичні рекомендації
до практичних занять
для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2021**

УДК 327(477)(072)
3-78

Укладачі: О. М. Кузь
Д. Ю. Михайличенко

Затверджено на засіданні кафедри філософії та політології.
Протокол № 1 від 25.08.2020 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Зовнішня політика України [Електронний ресурс] : методичні
3-78 рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня / уклад. О. М. Кузь, Д. Ю. Михай-
личенко. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 47 с.

Подано практичні завдання та плани практичних занять, що призначені для поглиблення, конкретизації та закріплення знань, отриманих у теоретичній частині навчальної дисципліни. Наведено список основної та додаткової літератури.

Рекомендовано для студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня.

УДК 327(477)(072)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2021

Вступ

Українська держава Україна спрямовує зовнішню політику на зміцнення миру і стабільності у світі через захист національних інтересів і власної безпеки. Зовнішньополітична діяльність держави спирається на засади міжнародного права: повагу суверенітету, рівноправність, невтручання у внутрішні справи одна одної, визнання територіальної цілісності та непорушності існуючих кордонів, розвиток широкомасштабного співробітництва, відмову від загрози силою та її застосування, захист прав людини тощо.

У навчальній дисципліні "Зовнішня політика України" розглядаються етапи становлення й розвитку зовнішньої політики, основні напрями й завдання Української держави в зовнішньополітичній площині, що спираються на механізми захисту прав громадянина, суверенного існування країни, економічного зростання. В основу покладено принципово важливу концепцію формування і розвитку зовнішньополітичної парадигми України впродовж значного історичного періоду української державності. Наша державна традиція, як і властива їй зовнішня політика, бере свій початок від могутньої Давньоруської держави – Київської Русі. Тоді було започатковано на українських землях загальні уявлення про основи міжнародного буття, засади патріотизму, гуманізму, договірних відносин, дипломатії. Традиції української зовнішньої політики тривали через наступні історичні епохи, приводячи нас до сучасної зовнішньої політики України, яка здійснюється у складних умовах становлення відновленої державної незалежності країни у глобалізованому світі.

Перед українською державою постала потреба обстоювання завойовань українського народу, відбиття збройної, економічної і політичної агресії із боку Росії, здобуття гідного місця у світовому поділі праці, захисту прав українського громадянина, інформаційного забезпечення суверенного існування. Національні інтереси України полягають у реалізації стратегічних, політичних, економічних, правових та ідеологічних цілей. Їх формування потребує комплексного аналізу зовнішньої політики України у регіональному та глобальному контекстах, обґрунтування основних проблем та напрямів, які потребують вирішення.

Предметом навчальної дисципліні "Зовнішня політика України" є особливості формування та здійснення зовнішньої політики України у регіональному та глобальному контекстах.

Метою навчальної дисципліни "Зовнішня політика України" є формування у студентів компетентностей щодо аналізу зовнішньої політики України – процесу формування зовнішньополітичного курсу, визначення його окремих напрямів, дослідження їх змісту у контексті національних інтересів країни.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни "Зовнішня політика України" є комплексне вивчення зовнішньої політики України як міжнародно-політичної реальності та досягнення достатнього рівня володіння дисципліною для самостійного аналізу, оцінювання і здатності прогнозування сучасної зовнішньої політики України щодо її національних інтересів у контексті глобальних і регіональних міжнародних процесів.

У затвердженому Міністерством освіти і науки України стандарті вищої освіти за спеціальністю 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ № 1002 від 04.08.2020 р.) міститься вичерпний перелік загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, яких повинен набути випускник програми. Навчальна дисципліна "Зовнішня політика України" своїм змістом відповідає за формування таких спеціальних компетентностей: здатність аналізувати міжнародні інтеграційні процеси у світі та на Європейському континенті, місце в них України; усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені; здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для вирішення складних спеціалізованих завдань і проблем.

У межах навчальної дисципліни "Зовнішня політика України" із метою опанування студентами навчальних завдань практичні і лабораторні заняття проводяться за окремо взятими темами, а самостійна робота пов'язана із ними та має наскрізний характер. Структурно програма навчальної дисципліни складається з двох модулів та 12 тем.

Практичні заняття

Змістовий модуль 1

Етапи розвитку зовнішньої політики України

Тема 1. Давньоруська держава та світ IX – XIII ст.

Практичне заняття 1

Особливості зовнішньої політики

Давньоруської держави

IX – XIII ст.

Мета заняття: проаналізувати процес формування зовнішньої політики та дипломатії Давньоруської держави у IX – XIII ст., його історичну обумовленість та рушійні сили.

Хід роботи

1. Становлення Давньоруської держави як суб'єкта міжнародних відносин.

Із точки зору державної організації Давньоруська держава, у час її формування, була складним утворенням, щодо природи та характеру якого в історіографії тривалий час точаться дискусії. Зокрема, вони пов'язані із роллю так званих *варягів* у складі панівного прошарку давньоруського суспільства, із особливостями відносин київських князів із верхівкою племен та етносів, які включалися у склад держави під час її територіальної експансії. Складність політичної будови обумовлювала рушійні сили та напрями зовнішньої політики Русі.

2. Русь і Скандинавія.

Відносини із країнами Скандинавії у зовнішній політиці Давньоруської держави були багато у чому обумовлені тісними зв'язками династії Рюриковичей і верхівки їх дружинної аристократії, із варязьким світом. Ці відносини мали декілька аспектів: династичний, культурно-історичний, економічний.

3. Русь і Візантія.

Візантія (або Східна Римська, чи Ромейська імперія) відіграла особливу роль у тодішньому світі. Візантія була політичною потугою, значення

якої у міжнародних відносинах визначалося не лише економічним і військовим потенціалом, але й інструментами "м'якої сили": положенням центру християнського світу, володаря культурних і цивілізаційних здобутків античної спадщини, статусом імперії. Візантія також здійснювала ефективну дипломатію, дослідження досвіду якої слугувало одним із джерел для розроблення теоретичної концепції непрямих дій.

4. Давньоруська держава у системі регіональних відносин.

Крім означених напрямів, зовнішня політика Давньоруської держави мала інші аспекти, які визначалися її положенням у системі регіональних політичних відносин. Зокрема, це територіальне суперництво із західними слов'янами – Польським королівством, відносини із країнами Заходу Європи (латинським світом), контакти із країнами арабського (ісламського) світу. Особливу роль відігравала взаємодія та суперництво Русі зі степом.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Розуміння специфіки джерел, які можуть бути використаними для дослідження питань теми.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Значення торговельних шляхів у становленні Давньоруської держави та у її зовнішній політиці.
2. Вплив варязьких інтересів на зовнішню політику Київських князів?
3. Місце Русі у геостратегії Візантійської імперії.
4. Місце степу у зовнішній політиці Давньоруської держави.
5. Боротьба та взаємодія Русі із Польською та Угорською державами.

Проблемні питання до дискусій

1. Чи можливо зовнішню політику Давньоруської держави вважати "варязькою"?
2. Чим були відносини Давньої Русі зі степом у всіх їх аспектах (політичному, військовому, культурному, економічному) – взаємодією, співіснуванням, непримиренним суперництвом?
3. Чи праві ті, хто розглядає русько-візантійські відносини як "цивілізаційний вибір"?

Тема 2. Західна Русь і міжнародні відносини XIV – XVI ст.

Практичне заняття 2

Україна у системі регіональних відносин XIV – XVI ст.

Мета заняття: розглянути процес регіональної геополітичної трансформації XIV – XVI ст., пов'язаний із формуванням України як етно-політичного поняття.

Хід роботи

1. Давньоруські князівства у міжнародній ситуації XIV ст.

Монгольська навала мала своїм довгостроковим наслідком корінну трансформацію зовнішньополітичної ситуації у регіоні. Старі політичні центри, якими були провідні руські удільні князівства, зазнали занепаду. Було припинено процес консолідації українських земель навколо Галицько-Волинського князівства. Натомість, піднесення зазнали литовські племінні об'єднання, провідникам яких – Міндовгу, Гедиміну, Ольгерду – вдалося створити обширну державу, у кордонах якої були включені основні землі колишньої Давньоруської держави. Таким чином, на сході Європи було утворено нову геополітичну реальність – Західну Русь як основний територіальний, етнічний і культурний масив Великого князівства Литовського.

2. Українські землі у складі Великого князівства Литовського (ВКЛ).

Західна Русь, таким чином, консолідувалася у протистоянні із Великим князівством Московським, яке у цей же проміжок часу консолідувало північно-східні землі колишньої Давньоруської держави. Боротьба за "руську (київську) спадщину" викликала тривале протистояння між ВКЛ та Московською державою, яке тривалий час було провідним мотивом зовнішньополітичних відносин у регіоні. Розглядаючи його хід, слід ураховувати чинник дій інших регіональних потуг – Золотої Орди та її держав-наслідників зі сходу та Польського королівства, що посилювалося, із заходу, які також діяли у системі регіональних політичних відносин. Хід та динаміка цього протистояння є предметом розгляду.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Розуміння

специфіки джерел, які можуть бути використаними для дослідження питань теми.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Зовнішньополітичні стратегії давньоруських князівств щодо відносин із монгольською державою.
2. Західна Русь як політичний простір у системі регіональних політичних відносин.
3. Боротьба Великого князівства Литовського за політичну суб'єктність.
4. Литовсько-московські війни, їх причини та значення.
5. Унії XIV – XVI ст.

Проблемні питання до дискусій

1. Чи можна розглядати Русь XIII – XIV ст. як єдиний політичний простір із єдністю зовнішньополітичних інтересів?
2. Порівняйте зовнішньополітичні стратегії Південно-західних та Північно-східних князівств Давньої Русі.
3. Що надає підстави розглядати Західну Русь як політичний феномен у системі регіональних відносин XV – XVI ст.?
4. Які зміни у системі регіональних політичних відносин відбувалися із творенням Речі Посполитої?

Тема 3. Зовнішня політика і дипломатія козацьких гетьманів

Практичне заняття 3

Зовнішня політика і дипломатія Війська Запорізького та Гетьманської держави кінця XVI – початку XVIII ст.

Мета заняття: дослідження характеру, цілей та умов формування дипломатії українських козацьких державних утворень.

Хід роботи

1. Запорізька Січ як суб'єкт міжнародних відносин.

По-перше, слід відповісти на питання щодо характеру Запорізької Січі та її дипломатії. Чи можна вважати її дійним державним утворенням, та яким було її місце у системі регіональних політичних відносин. Розглянутими мають також бути проблема вироблення зовнішньої політики Січі, інтересів та чинників, які на нього впливали.

2. Відносини Запорізької Січі із Кримським ханством та Османською імперією.

Загальнопоширеною у історіографії є думка, що Запорізька Січ виникла у протистоянні із татарськими набігами, і мала боротьбу із Кримським ханством як провідне завдання своєї зовнішньої політики. Якими в дійсності були відносини Січі та її південних сусідів є завданням щодо розгляду.

3. Козацтво у міжнародній політиці кінця XVI – першої половини XVII ст.

На прикладі діяльності гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного можна розглянути місце південного, також як і інших, векторів зовнішньої політики Січі у її більш широкому контексті. Козацтво виступало учасником політичної боротьби як у складі об'єднаної держави, Речі Посполитої, так і вело самостійну зовнішньополітичну боротьбу у регіональному зовнішньополітичному контексті. Прикладом для аналізу тут можуть бути молдавські походи Івана Підкови у 1577 році, участь козаків у польсько-московських війнах тощо.

4. Зовнішня політика держави Богдана Хмельницького.

Унаслідок повстання під проводом гетьмана Богдана Хмельницького утворюється справжня козацька держава, існування якої надає Україні геополітичної суб'єктності. Військово-політична боротьба потребувала від гетьманського уряду вироблення концептуально цілісної та заснованої на певній ідеології і цінностях зовнішньої політики. Утворення гетьманської держави змінювало регіональний баланс сил і систему міжнародних відносин на сході Європи. Наслідками гетьманського повстання був початок тривалого процесу послаблення Речі Посполитої та посилення Московського царства.

5. Дипломатія Гетьманщини.

Якою мірою гетьманські уряди наслідників Богдана Хмельницького використали можливості, закладені успіхом Визвольної війни 1648 – 1657 рр.? Роль зовнішньополітичного чинника у кінцевій поразці визвольних змагань середини XVII ст., існування так званого "геополітичного трикутника" (Польща – Московське царство – Османська імперія), який був згубним для Української держави, наявність геополітичних альтернатив є предметом аналізу.

Навчальним заданням є також оцінювання відносин Гетьманщини із Московським царством, що передбачає аналіз політично-правової

природи і зовнішньополітичного змісту угод гетьманських урядів із Москвою (так званих "статей"), аналіз повстання гетьмана Івана Мазепи із зовнішньополітичної точки зору.

Особливу роль слід приділити історичному факту проголошення Російської імперії у 1721 р. Цей акт мав кардинальні і тривалі наслідки, завершуючи боротьбу за "руську спадщину", яка тривала чотири століття, та на тривалий час позбавляючи Україну політичної суб'єктності.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Розуміння специфіки джерел, які можуть бути використаними для дослідження питань теми: корпусу договорів гетьманських урядів із Річчю Посполитою, так званих статей (Березневих, Переяславських, Московських, Глухівських, Коломацьких) – угод гетьманських урядів із Московською державою; козацьких старшинських літописів; "Конституції" гетьмана Пилипа Орлика та ін. Аналіз "Історії русів" як історичного джерела.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Становлення зовнішньої політики і дипломатії Запорізької Січі.
2. Південний напрям зовнішньополітичної активності Запорізької Січі.
3. Зовнішньополітична концепція політики гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.
4. Ідеологія та цілі зовнішньої політики гетьмана Богдана Хмельницького.
5. Правовий та політичний зміст договорів Війська Запорізького.
6. Зовнішня політика гетьмана Івана Мазепи.
7. "Росія" Петра I як зовнішньополітична доктрина.

Проблемні питання до дискусій

1. Чи можна розглядати дипломатичну активність Запорізької Січі як зовнішню політику?
2. Який характер мали відносини Запорізької Січі із Кримським ханством та Османською імперією?
3. Чому зовнішньополітичну ситуацію часів Руїни називають "пасткою"?

4. Як можна охарактеризувати зміст Переяславської та наступних угод козацького уряду із Московським царством?

5. Яким було зовнішньополітичне значення перетворення Московського царства на Росію та Російську імперію?

Тема 4. Зовнішня політика УНР та Української держави

Практичне заняття 4

Зовнішня політика УНР та Української держави

Мета завдання: розглянути процес формування зовнішньої політики відновленої української держави; визначити ідеологічні, соціальні та політичні чинники, які визначали його перебіг; проаналізувати зовнішню політику УНР та Української держави як концептуальну єдність.

Хід роботи

1. Зовнішня політика УНР.

Відновлення української державності відбувалося у ході національно-визвольної боротьби, яка велася в умовах Першої світової війни 1914 – 1918 рр., демократичної Лютневої революції 1917 р. і наступної Громадянської війни 1917 – 1921 рр. у Росії. Українське питання опинилося у перехресті геополітичних інтересів великих країн. Його слід розглядати і в контексті відновлення національних країн на сході Європи, що динамічно змінювало регіональну систему міжнародних відносин. Певні обмеження на процес творення зовнішньої політики відновленої української держави накладали історично, соціально і культурно обумовлені стереотипи мислення, характерні як для українського суспільства, так і для його національних еліт даної доби.

2. Зовнішня політика Української держави.

Уряди УНР та Української держави були представлені лівими та правими політичними силами України. У той же час, у умовах формування зовнішньої політики УНР та Української держави існувала низка інших відмінностей. Уряд Української держави був обмежений у своєму зовнішньополітичному маневрі наслідками Брестської угоди, яка утягувала Україну в орбіту політики Центральних держав. Їх поразка у Першій світовій війні була кардинальним викликом українській дипломатії. Діями уряду Української держави відбувалася інституціоналізація вітчизняної дипломатії.

Гетьманському уряду вдалося сформувати цілісну концепцію зовнішньої політики України, розраховану на її активну суб'єктність у розбудові нової системи міжнародних відносин на сході Європи – хоча, це твердження може бути предметом дискусії.

3. Зовнішня політика Директорії УНР та уряду ЗУНР.

Розгортання зовнішньої політики Директорії УНР відбувалося у складніших умовах, що було обумовлено зрушеннями у регіональних відносинах внаслідок краху Центральних держав, посиленням радянського режиму у Росії, внутрішньою політичною слабкістю української державності. У цих складних умовах відбувалося становлення зовнішньої політики ЗУНР. Швидка консолідація відновленої польської держави, яка мала претензії на західноукраїнські землі, поєднувалася із швидким послабленням української держави на сході. За даних обставин українська дипломатія вирішувала питання збереження державності на завершальному етапі Громадянської війни в Росії та творення Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, міжнародні договори, історичні дослідження, мемуари та ін.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Бачення місця України у світовій політиці політичними елітами українського національно-визвольного руху початку ХХ ст.
2. Позиція делегації УНР на переговорах у Бресті у січні – березні 1918 р.
3. Концептуальне бачення і основні напрями зовнішньої політики Української Держави.
4. Завдання політики Директорії УНР.

Проблемні питання до дискусій

1. Порівняйте бачення цілей і завдань зовнішньої політики України урядами УНР та Української Держави.

2. Який характер мали відносини України із Центральними державами?

3. Чи можливим було дипломатичне врегулювання відносин України із Радянською Росією?

Тема 5. Україна у системі міжнародних відносин ХХ ст.

Практичне заняття 5

Зовнішньополітична діяльність української еміграції

Мета заняття: дослідити доктринальні і концептуальні зміни у розумінні цілей і завдань зовнішньої політики незалежної української держави в українському русі в екзилі; виявити роль "українського питання" у політиці держав у ХХ ст.

Хід роботи

1. Дипломатична діяльність української політичної еміграції.

Незважаючи на тимчасову поразку визвольних змагань 1917 – 1921 рр. та на втрату Україною державної незалежності, її наслідком була масштабна політична еміграція із країни. Чисельність українців за кордоном, наявність сформованих політичних рухів робили українську еміграцію чинником міжнародної політики, а перспективу відновлення незалежної української державності – центральним питанням інтелектуальної і політичної боротьби.

2. Націоналістичний рух на Західноукраїнських землях як чинник регіональних зовнішньополітичних відносин.

Аналогічно чинником міжнародної політики був український рух на західноукраїнських землях, який відбувався у відносно демократичних, порівнюючи із СРСР, умовах Другої Речі Посполитої. Західноукраїнські національні еліти, представлені спектром політичних сил – від лівих до клерикально-консервативних – мали враховувати зовнішньополітичний аспект своєї боротьби: вірогідну зміну у системі регіональних політичних відносин у результаті нової війни у Європі, за часи її насування, у ході Другої світової війни 1939 – 1945 рр., та у збройній боротьбі у Західній Україні часу початку Холодної війни. Провідну роль відігравала Організація українських націоналістів (ОУН), представлена двома фракціями – ОУН(м) та ОУН(б).

3. Українська радянська дипломатія.

Українська радянська соціалістична республіка (УРСР) сформувалася унаслідок угоди партій крайнього лівого крила українського національного руху (боротьбистів, укапістів) із більшовиками у час Громадянської війни та після її завершення. За встановлення сталінської диктатури вона швидко виродилася у імітаційну державність, яка не мала ніякої реальної зовнішньополітичної суб'єктності і виступала лише інструментом політики радянського режиму, що набував усе більш вираженого російського великодержавного характеру. Інструментальною, хоча важливою із юридично-правового боку, була роль української радянської дипломатії щодо участі у заснуванні ООН. Українська радянська дипломатія виступала інструментом радянських спецслужб та була засобом нейтралізації ролі політичних сил української еміграції.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Розуміння специфіки джерел, які можуть бути використаними для дослідження питань теми.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Зовнішньополітичні завдання українських політичних сил в еміграції.
2. Бачення своїх зовнішньополітичних завдань українських рухом на Західних землях.
3. Природа, характер та роль "української радянської дипломатії".
4. Україна як країна-засновниця ООН.

Проблемні питання до дискусій

1. Зробіть оцінювання ефективності зовнішньополітичної боротьби українських сил в еміграції.
2. Якою була зовнішньополітична концепція діяльності ОУН?
3. Які перспективи мала боротьба за відновлення української державності у Другій світовій війні?

4. Діяльність "української радянської дипломатії" як інструмента політичного режиму СРСР.

5. Якою була роль української діаспори як зовнішньополітичного чинника?

Тема 6. Становлення зовнішньої політики незалежної України

Практичне заняття 6

Становлення зовнішньої політики незалежної України

Мета заняття: дослідити процес становлення зовнішньої політики відновленої української незалежної держави.

Хід роботи

1. Відновлення зовнішньополітичної суб'єктності України.

Відновлення державної незалежності України відбувалося у наслідок розпаду Радянського Союзу та соціалістичного табору в цілому. Верховною Радою було ухвалено низку принципових актів, які відображали процес трансформації УРСР у суверенну українську державу (Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), Акт проголошення незалежності України (1991 р.) тощо).

2. Становлення української дипломатії.

Принцип правонаступності із УРСР визначив той шлях, яким відбувалася інституціоналізація дипломатії незалежної української держави. Відбувалося відтворення МЗС України як центральної установи виконавчої влади, що є провідним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх відносин України та координації заходів у цій сфері. Відбувся процес міжнародного визнання незалежної України країнами світу та встановлення дипломатичних відносин. На початок 1990-х років незалежність Української держави визнали понад 130 країн світу, а 106 країн налагодили з Україною дипломатичні відносини. На кінець 1990-х рр. в Україні діяло понад сто дипломатичних іноземних установ: посольства, відділення посольств, представництва міжнародних організацій, генеральні консульства, почесні консульства. Посли 53 держав виконували свої функції за сумісництвом.

3. Розвиток сучасної зовнішньої політики України.

Відновлення державної незалежності України, поряд із розпадом СРСР та припиненням існування соціалістичного табору, процес розширення ЄС, створення ситуації монополярного світу міжнародній політиці були тими викликами, вирішувати які мала українська зовнішня політика у перші роки свого існування. Кардинальну роль у ці роки відігравали відносини на пострадянському просторі – місце України у СНД, відносини із Росією. Зовнішня політика України у перші роки незалежності відзначалася інерційністю. Зміщення акцентів зовнішньої політики України у бік європейського та євроатлантичного напрямів відбувалося українськи повільно.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, міжнародні договори, історична література, публікації у ЗМІ, спогади А. М. Зленка "Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін" та ін.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Правовий та міжнародно-політичний зміст актів, що відновлювали суверенність та незалежність України.
2. Міжнародне визнання України.
3. Вироблення зовнішньополітичного курсу Української держави та чинники, які впливали на цей процес.

Проблемні питання до дискусій

1. Назвіть основні етапи (періоди) розвитку дипломатії незалежної України та надайте їх коротку характеристику.
2. Які чинники вплинули на позицію інших країн щодо визнання України? Яким було бачення місця незалежної української держави у світі з боку інших країн?
3. Якими були об'єктивні цілі зовнішньої політики України після здобуття незалежності?
4. Чи можна охарактеризувати зовнішню політику України перших років незалежності як концептуально цілісний та послідовний курс?

Змістовий модуль 2

Цілі і напрями сучасної зовнішньої політики України

Тема 7. Принцип "багатовекторності" у зовнішній політиці України. Україна на пострадянському просторі

Практичне заняття 7. Принцип "багатовекторності" у зовнішній політиці України

Мета завдання: аналіз явища так званої "багатовекторності" у зовнішній політиці України.

Хід роботи

1. Політика України щодо країн СНД.

Утворення СНД було результатом компромісу пізньорадянських політичних еліт колишніх союзних республік СРСР. Представники кожної із цих еліт мали власні інтереси. Так, уряд Росії бажав позбутися "союзного центру", перебравши владу на себе, і у той же час зберегти можливий контроль над іншими пострадянськими республіками. Для Росії було також важливим не припустити домінування (демографічного, і, в умовах електоральної демократії, політичного) азійських республік колишнього СРСР – тобто участь України в об'єднанні була принциповою. Пізньорадянські еліти України, де у складі Верховної Ради першого скликання домінували комуністи, прагнули уникнути швидких політичних і економічних реформ, із якими асоціювався тодішній російський уряд президента Б. Єльцина, і зберігати консервативну стабільність.

2. Концептуальні засади і реалізація "політики багатовекторності" у зовнішньополітичному курсі країни.

Інерційність політичної системи України, гальмування реформ, домінування комуністів у Раді обумовлювали інерційність зовнішньої політики. Пострадянський простір залишався пріоритетним у зовнішній політиці України у перші десятиліття незалежності. Через внутрішню слабкість політичної системи України та через слабкість її економіки, реформи у якій просувалися дуже повільно, кардинального значення набували питання "енергетичної дипломатії" – можливості використання транзитного становища України щодо постачання російських газу та нафти до країн Європи. Потреба у забезпеченні енергоносіями поза механізмами вільного ринку, отримання транзитної ренти, все це прив'язувало Україну до орбіти

російської зовнішньої політики, вимагаючи балансування між домінуючим у світі впливом США та інтересами РФ. Включення України у порядок денний як країни Центральної та Східної Європи у цей період не відбулось.

3. Створення ГУАМ та бачення його ролі у регіоні.

Включення України в інші, альтернативні російським, міждержавні об'єднання було нагальною потребою вітчизняної дипломатії. Потребу у створенні ГУАМ можна визначити такими цілями: розрив "пострадянського простору" шляхом виведення включених у об'єднання країн із домінуючої сфери російського впливу; політичне забезпечення альтернативного російському енергетичного маршруту, джерелом якого були б нафтогазові поклади Азербайджану та пострадянських країн Центральної Азії. Успіх проекту ГУАМ перетворював би Україну на регіонального лідера та посилював євроатлантичний вплив у регіоні. Невдача ГУАМ є предметом аналізу.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, статистичні ресурси, міжнародні договори, поточна міжнародна аналітика провідних стратегічних і економічних дослідницьких центрів та ін. Аналіз новин українських і зарубіжних ЗМІ за темою практичного заняття.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Пострадянський простір як основний напрям зовнішньої політики України перших десятиліть після здобуття незалежності.
2. Причини та зміст розвитку політики "багатовекторності".
3. Відносини України із країнами СНД.
4. Концептуальні засади альянсу ГУАМ, та спроби його інституціоналізації.

Проблемні питання до дискусій

1. Які чинники визначали орієнтацію зовнішньої політики України на пострадянський простір.
2. Проаналізуйте можливі альтернативи зовнішньої політики України 1990-х – 2000-х рр.
3. Які причини визначили невдачу альянсу ГУАМ?

Тема 8. Україно-російські взаємини

Практичне заняття 8. Проблема українсько-російських відносин

Мета завдання: аналіз розвитку українсько-російських відносин на сучасному етапі; виявлення їх основних проблем, суперечностей; визначення засобів протидії російській агресивній політиці щодо України.

Хід роботи

1. Місце України у російській геополітиці та інтеграційних проєктах.

Кардинальною щодо українсько-російських відносин є проблема місця України у російській зовнішній політиці та у її доктринальних засадах. Російське суспільство та російські політичні еліти переважно не сприймають Україну як самостійний суб'єкт зовнішньої політики. Звідси поширення на відносини із Україною концепцій "сфер впливу", "братніх народів", прагнення до створення інтеграційних проєктів, спрямованих на одностороннє поглинання. До 2000-х рр. українські та російські політичні еліти зберігали тісні успадковані від радянського періоду зв'язки. Гострими залишалися проблеми, пов'язані із розмежуванням України та Росії як суверенних країн – проблема делімітації і демаркації державних кордонів, статусу Азовського моря, розподілу боргу й активів колишнього СРСР, статусу Чорноморського флоту тощо. Важким був процес узгодження позицій сторін щодо Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, підписання якого відбулося 31 травня 1997 року. Недоліком української зовнішньої політики слід вважати пасивність щодо питання врегулювання ситуації у Придністров'ї.

2. Відносини України та Росії до військового конфлікту 2014 р.

Зі зміною поколінь у політичних елітах країн, із 2000-х рр. відносини між Україною та РФ зазнавали тенденції до загострення. У вересні – грудні 2003 р. відносини країн загострилися у зв'язку із конфліктом навколо о. Тузла. На межі 2004 – 2005 рр. РФ здійснювала спроби впливу на хід президентських виборів в Україні, у 2008 р. Україна та РФ опинилися по різні боки у ході російської агресії проти Грузії. У 2005 – 2006 рр. та 2008 – 2009 рр. відбувалися так звані "газові війни" – конфліктні ситуації щодо цін та умов газового транзиту і постачання газу Росією в Україні. Несправедливі умови газового контракту змусили уряд України до укладання так званих "Харківських угод" 21 квітня 2010 року, що ускладнювало становище

у Криму та провокувало внутрішньополітичну кризу в країні. Спектр засобів впливу РФ на Україну був широким, включаючи як засоби політичного й економічного тиску, блокування зусиль української дипломатії на міжнародній арені, так і засоби "м'якої сили". Останні отримали концептуальне оформлення у так звану доктрину "Русского мира".

3. Проблема протидії гібридній агресії та відновлення територіальної цілісності України.

Очевидним є, що до 2014 р. ціллю російської дипломатії було блокування спроб України досягти політичної суб'єктності та здійснювати курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. "Українське питання" набувало все більшої загрози для російської зовнішньої політики, спрямованої на реставрацію радянської сфери впливу. Наприклад, у 2008 р. як загрозу російська дипломатія розглядала перспективу приєднання України та Грузії до програми ПДЧ (План дій щодо членства в НАТО) на Бухарестському саміті країн НАТО 2 – 4 квітня 2008 року. Революція гідності, Євромайдан листопада 2013 – лютого 2014 рр. відбувалися навколо подій, пов'язаних із підписанням угоди про Європейську асоціацію України із ЄС, та мали очевидним наслідком повторний прихід до влади проєвропейських сил. На цьому тлі відбувається перехід Росії до відкритої агресії проти України, яка здійснювалася "гібридними", комбінованими засобами, які є предметом аналізу. Активна фаза військових дій мала результатом укладання так званих Мінських угод 5 вересня 2014 року та 12 лютого 2015 року.

4. Перспективні напрями зовнішньополітичної протидії гібридній агресії.

Відраження російської агресії є центральним завданням зовнішньої політики України. Її продовження несе загрозу територіальній цілісності України, її державному суверенітету та існуванню української політичної нації як такої. Завдання протидії гібридній агресії має вирішуватися комплексно і включати зовнішньополітичні засоби. До таких належать підтримання та можливе посилення режиму міжнародних санкцій проти країни-агресора; дія у міжнародних арбітражних та судових інституціях; перегляд системи угод та режимів міжнародної взаємодії із країною-агресором та її союзниками; встановлення спрямованих проти агресора військових і політичних альянсів; поглиблення курсу європейської та євроатлантичної інтеграції України тощо. У конкретній площині, це актуалізується у низку проблем, зокрема, щодо виконання положень Мінських угод, контрактів

із РАО "Газпром", створення Росією альтернативних маршрутів транспортування енергоносіїв та ін. Особливою проблемою є "заморожування" конфлікту як концепція управління ним.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, статистичні ресурси, міжнародні договори, поточна міжнародна аналітика провідних стратегічних і економічних дослідницьких центрів та ін. Аналіз новин українських і зарубіжних ЗМІ за темою практичного заняття.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Російські зовнішньополітичні доктрини щодо України.
2. Інструменти російської "м'якої сили" та інші засоби зовнішньої політики щодо України.
3. "Енергетична дипломатія".
4. Проблема Чорноморського флоту.
5. Зовнішньополітичні виміри гібридної агресії РФ проти України.
6. Зміст та характер Мінських угод.
7. Проблема протидії російській гібридній агресії засобами зовнішньої політики.
8. Питання повернення українських культурних цінностей у відносинах із Росією.

Проблемні питання до дискусій

1. Якими чинниками визначається зміст концепцій російської політики щодо України?
2. На чому базуються засоби російської "м'якої сили" щодо України?
3. Як можна визначити засади української політики щодо РФ до початку російсько-української війни у 2014 р.?
4. Назвіть напрями зовнішньої політики України щодо протидії російській агресії.
5. Проаналізуйте політику, що здійснюється, та можливі шляхи її розвитку щодо розв'язання військового конфлікту України і РФ та подолання його наслідків.

Тема 9. Політика євроатлантичної інтеграції України

Практичне заняття 9

Європейська та євроатлантична інтеграція як завдання зовнішньої політики України

Мета завдання: проаналізувати цілі, хід та рушійні сили процесу європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Хід роботи

1. Вироблення курсу європейської та євроатлантичної інтеграції.

Європейська орієнтація зовнішньої політики України остаточно оформлюється у кінці 1990-х – 2000-ні рр. в умовах конкуренції із альтернативним проєктом євразійської інтеграції під проводом Росії та із концепцією "багатовекторності". Гальмування України із концептуальним визначенням не дозволило країні бути включеною до складу центральноєвропейського регіону та синхронізувати свою євроінтеграційну політику із іншими країнами колишнього соціалістичного табору у максимально сприятливих геополітичних умовах. Відбувався так званий пошук європейської ідентичності України із поступовим нарощуванням взаємодії із європейськими та євроатлантичними інституціями. Гострою залишалася проблема відповідності України так званим європейським цінностям та європейським критеріям, що є багатоаспектним явищем. Із початку 2000-х рр. євроінтеграційний курс України починає знаходити правове оформлення.

2. Європейська та євроатлантична інтеграції України та сучасному етапі.

Європейська (під якою розуміють взаємодію із європейськими країнами та інституціями ЄС) та євроатлантична (головним чином із США та у рамках НАТО) інтеграції України посилюються під час приходу до влади проєвропейських політичних сил унаслідок Помаранчевої революції 2004 – 2005 рр. Перехід України до активного євроатлантичного курсу відбувається у 2005 р., на Бухарестському саміті НАТО 2008 р. обговорюється, але не знаходить позитивного вирішення питання надання Україні та Грузії ПДЧ. Причини і механізми гальмування євроатлантичної інтеграції України мають декілька аспектів, до яких належать зовнішньополітична протидія із боку РФ; тривала відсутність проєвропейського консенсусу в українському суспільстві; інституційна слабкість України, її невідповідність європейським

і євроатлантичним критеріям членства; корумпованість українського суспільства та незацікавленість у здійсненні відповідних реформ.

3. Відносини України із країнами ЄС.

Переломним моментом зовнішньої політики України стало укладання угоди про Європейську асоціацію України і пов'язані із цим події Євромайдану та Революції гідності 2013 – 2014 рр. Відносини України із ЄС та НАТО після Революції гідності та початку гібридної війни 2014 р. зазнають змін – через внутрішньополітичні зрушення усередині України й активний проєвропейський курс її дипломатії, та через включення питання євроінтеграції України у більш широкий зовнішньополітичний контекст протидії агресивним діям Росії щодо порушення фундаментального принципу непорушності кордонів у Європі, закріпленому Гельсінськими угодами 1975 р. Перелом у відносинах України із ЄС відбився у низці досягнень, серед яких зміна зовнішньоекономічного вектора взаємодії; надання Україні безвізового режиму із країнами ЄС; більш тісна співпраця у форматах Україна-ЄС та Україна – країни ЄС.

Втім, у відносинах України із ЄС існує низка проблемних моментів. У ході Нідерландського референдуму 6 квітня 2016 року виявилися негативні моменти включення України у європейський внутрішньополітичний контекст і проблема іміджу України у європейській громадській думці. Аналогічним чином, але із переважанням економічного чинника, розвивалася ситуація із побудовою енергетичного маршруту Північного потоку. Залишається важливою проблема інституційної сумісності України із ЄС.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, статистичні ресурси, міжнародні договори, поточна міжнародна аналітика провідних стратегічних і економічних дослідницьких центрів та ін. Аналіз новин українських і зарубіжних ЗМІ за темою практичного заняття.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Проблема європейської ідентичності та євроінтеграційного курсу України.

2. Активний курс на європейську інтеграцію України 2000-х рр. – здобутки та невирішені питання.
3. Політика України щодо ЄС і НАТО на сучасному етапі.
4. Українсько-німецькі та українсько-французькі відносини: основні напрями та основні проблеми.

Проблемні питання до дискусій

1. Проаналізуйте причини гальмування євроінтеграційних прагнень України у 2000-ні рр.
2. Розкрийте зміст угоди про Євроасоціацію України.
3. Проаналізуйте події Нідерландського референдуму щодо Європейської асоціації України із точки зору здійснення євроінтеграційного курсу України та її взаємодії із країною ЄС.
4. Яким є зовнішній імідж України у ЄС. Проаналізуйте його як інструмент і як проблему зовнішньої політики України.

Тема 10. Регіональний вимір зовнішньої політики України

Практичне заняття 10

Відносини України із країнами регіону: цілі та пріоритети

Мета завдання: визначення основних напрямів регіональної зовнішньої політики України та її перспективних цілей.

Хід роботи

1. Відносини України із Польщею, країнами Балтії та Білоруссю.

Польща, країни Балтії та Білорусь посідають особливе місце у зовнішній політиці України через спільність історико-культурної спадщини, спільність зовнішньополітичних загроз та інтересів, наявність перспективних проєктів зовнішньополітичної співпраці. Щодо деяких із зазначених країн у України існують проблеми у розбудові зовнішньополітичного вектора: проблема історичної спадщини і відносин суспільств України та Польщі; проблема взаємодії із режимом Олександра Лукашенка у Білорусі. Даний напрям зовнішньої політики України є наявно недооціненим.

2. Україна та сусідні країни Карпатського і Балканського регіону.

Схожим чином, протягом останніх десятиліть недооціненим є стан зовнішньополітичної взаємодії України із країнами карпатського регіону.

Нереалізований, через гальмування економічного розвитку України, потенціал взаємної торгівлі й інвестицій призводить до зниження рівня співпраці України із Словаччиною та Чехією. Слабкість українського вектора сприяє посиленню позицій РФ, із антиукраїнськими цілями її політики, у цих країнах. Щодо Балканського регіону, аналогічною є ситуація щодо співпраці із Румунією та Болгарією, які є країнами Чорноморського регіону, та слабка взаємодія України із Молдовою, де обидві країни мають схожі політико-економічні системи і схожу структуру проблем зовнішньої політики.

3. Україна у контексті "Європи регіонів".

Регіональна політика України може знаходити спирання на концепцію Європи регіонів, яка була вироблена ще на межі 1980-х рр. та передбачає розвиток транскордонної співпраці.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, статистичні ресурси, міжнародні договори, поточна міжнародна аналітика провідних стратегічних і економічних дослідницьких центрів та ін. Аналіз новин українських і зарубіжних ЗМІ за темою практичного заняття.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Проблема історичної спадщини у суспільній думці та міждержавних відносинах України та Польщі.
2. Імідж України у польському суспільстві як проблема зовнішньої політики.
3. Напрями стратегічного співробітництва України та Польщі.
4. Проєкт "Інтермаріум" у польській та українській науковій та суспільній думці.
5. Відносини України із країнами Балтії. Підтримка Україні із боку балтійських країн у ході відряження російської агресії.
6. Місце України у зовнішній політиці урядів О. Лукашенка.
7. Зміст та напрями українсько-румунських відносин.

8. Україна у зовнішньополітичних концепціях Чехії та Словаччини. Можливості та напрями українсько-чеського та українсько-словацького співробітництва.

9. Україна у зовнішньополітичній концепції угорського уряду В. Орбана.

10. Концепція єврорегіонів та можливості, які вона надає Україні.

Проблемні питання до дискусій

1. Якими можуть бути шляхи суспільного порозуміння України та Польщі?

2. На яких засадах та у яких напрямках є можливим українсько-польське стратегічне співробітництво?

3. Якими є можливості посилення міждержавної співпраці України із країнами регіону? Яку роль тут може відігравати економічна взаємодія?

4. Якими є можливості застосування засобів "м'якої сили" України у відносинах із країнами-сусідами.

5. Що визначає політику уряду В. Орбана щодо України?

6. Обґрунтуйте риси розвитку політики єврорегіонів щодо України.

Тема 11. Відносини України зі США та міжнародними фінансовими інституціями

Практичне заняття 11

Зовнішньополітична співпраця України зі США.

Зовнішньополітичні аспекти взаємодії України із міжнародними фінансовими інституціями

Мета завдання: аналіз американського напрямку зовнішньої політики України; формування уявлень щодо цілей співпраці України із міжнародними фінансовими організаціями та її зовнішньополітичного виміру.

Хід роботи

1. США у зовнішній політиці України 1990-х рр.

Зовнішня політика сучасної української держави на початковому етапі свого становлення формувалася в умовах монополярного світу, де США опинилися єдиною наддержавою. За промовистими свідченнями, США на межі 1980-х – 1990-х рр. не розглядали розпад СРСР як ціль власної політики, не здійснювали активної підтримки незалежної української

держави. Політика США щодо нових незалежних країн будувалася у межах курсу на підтримку демократії та запобігання масштабній дестабілізації у регіоні. Центром зовнішньої політики США у цьому напрямі була Росія, щодо інтересів якої адміністрація президента Б. Клінтона була готовою до компромісів. (При цьому виходили із того, що розвиток Росії має демократичну перспективу. На тлі гальмування реформ та панування політиків радянського складу в Україні складалася ситуація контрасту демократичної динамічної і ліберальної Росії та ретроградної пострадянської України). Отже, центральним питанням відносин США та України виявлялася проблема ядерного роззброєння, яка була розв'язана положеннями Будапештського меморандуму 5 грудня 2004 року.

2. США та українські революції. Зовнішньополітична підтримка України із боку США.

Поглибленого аналізу потребують події межі 2000-х рр., коли США приєдналися до тиску на президента України Л. Кучму (так званий "кольчужний скандал", "справа Гонгадзе"). Відносини США та України вийшли на новий рівень після Помаранчевої революції 2004 – 2005 рр. та приходу до влади в Україні прозахідних політичних сил, що означало відхід України від політики "багатовекторності" та переходу до європейської та євроатлантичної інтеграції. Втім, у цей період ситуація була нестійкою, внутрішньополітична ситуація, а разом із тим і курс зовнішньої політики України зазнавали коливань; значним був вплив "енергетичної дипломатії". Більшої стійкості відносини України та США набувають після Євромайдану та Революції Гідності, яку адміністрація президента США Б. Обама підтримала, та у ході відраження російської агресії, щодо якої США виступили із послідовною підтримкою територіальної цілісності та суверенітету України. Оцінюючи масштаби допомоги і рівень співпраці із боку США, слід брати до уваги той же чинник – готовність України до такої співпраці.

3. Відносини України із міжнародними фінансовими інституціями.

Після обрання президентом Л. Кучми Україна починає співпрацю із міжнародними фінансовими інституціями, уклавши у 1994 р. першу угоду про Програму системної трансформації на 763,1 млн. дол. США. Надалі угоди із МВФ стали драйвером реформ в Україні через механізми вимушеної необхідності – українські політичні еліти не мали внутрішніх стимулів

до здійснення реформ, але економічна ситуація диктувала гостру потребу у зовнішньому фінансуванні. Отже, порядок денний реформування української економіки формувався шляхом узгодження позицій із МВФ як єдиним реальним кредитором країни. Також Україна співпрацює із Світовим банком, ЄБРР та ін. У 2008 р. Україна приєдналася до ВТО.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, статистичні ресурси, міжнародні договори, поточна міжнародна аналітика провідних стратегічних і економічних дослідницьких центрів та ін. Аналіз новин українських і зарубіжних ЗМІ за темою практичного заняття.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Будапештський меморандум, його правовий зміст та політичне значення.
2. Зовнішня політика України у час системи *Pax Americana*.
3. США у підтримці та розвитку демократії в Україні.
4. Позиція США щодо гібридної агресії РФ проти України.
5. Роль фінансових інституцій у підтримці реформ та зростання економіки України.
6. Міжнародні фінансові інституції та іноземні інвестиції в економіку України.

Проблемні питання до дискусій

1. Обґрунтуйте роль Будапештського меморандуму у побудові політики безпеки української держави.
2. Який вплив система *Pax Americana* здійснювала на зовнішню політику України і які наслідки має криза цієї системи?
3. Яке місце має Україна у зовнішній політиці США, які важелі впливу має Україна на її формування?
4. Назвіть шляхи та засоби політики підтримки демократії в Україні.
5. Які чинники визначають проблеми у відносинах України із міжнародними фінансовими інституціями.

Тема 12. Перспективи розвитку зовнішньої політики України

Практичне заняття 12

Перспективні напрями зовнішньої політики України у відносинах із країнами світу

Мета завдання: аналіз зовнішньополітичних відносин України із країнами світу; визначення перспективних напрямів зовнішньополітичної взаємодії.

Хід роботи

1. Роль української діаспори у зовнішній політиці України.

Українську діаспору можна умовно розподілити на західну та східну (у Росії та пострадянських країнах). Західна еміграція, своєю чергою, розподіляється на "хвилі" – до першої хвилі належать переселенці (та їх потомки), які залишили Україну до 1917 р., до другої – ті, хто вимушено залишив Україну після перемоги радянського режиму, до третьої – переміщені особи часів Другої світової війни, учасники збройної боротьби проти радянського режиму на Заході України, до четвертої – емігранти із СРСР, нарешті, до п'ятої – економічні і трудові мігранти часів незалежності. Представники західної діаспори і їх організації відігравали помітної ролі у зовнішньополітичній боротьбі часу Холодної війни. Позиція західної діаспори є відчутним чинником впливу політики таких країн, як США і Канада щодо України. Потомки представників української діаспори увійшли до кола канадської політичної та ділової еліти. Втім, слід ураховувати існування негативної тенденції щодо втрати національної ідентичності емігрантами із України останніх хвиль через їх вторинну русифікацію і злиття із російською діаспорою. Цій тенденції необхідно протидіяти. Східні українські діаспори зазнають активної і примусової русифікації через традиційну політику російської влади, і, таким чином, у масі можуть відігравати деструктивну роль.

2. Роль КНР у зовнішній політиці України.

КНР зазнає швидкого економічного піднесення із початку реформ межі 1970-х – 1980-х рр. Перетворення КНР на економічну наддержаву відбувається у 2020-х рр., і буде завершеним, якщо економіка країни досягне самодостатності у науковому та технологічному розвитку. КНР здійснює активну зовнішню політику впливу, входячи засобами, переважно, економічної сили, до країн Азії, Африки, Латинської Америки, досягаючи контролю над

міжнародними організаціями (у тому числі агенціями ООН). Просякнення КНР у американську політику дозволяє їй впливати на політику великих корпорацій та ін. Із економічної точки зору співпраця України та КНР може здаватися привабливою. Втім, слід брати до уваги, що КНР залишається за своєю природою авторитарним, або навіть тоталітарним режимом, співпраця із яким може призвести до низки протиріч: до конфлікту цінностей, втягнення у конфлікти на ґрунті порушення прав людини, політизації економічних відносин та ін. Зрештою нарощування американо-китайських суперечностей примусить робити украї небажаний для української зовнішньої політики вибір між американським та китайським векторами співпраці.

3. Українсько-турецькі взаємини.

Українсько-турецькі відносини мають суттєві перспективи через пов'язаність інтересів України та Туреччини як країн Чорноморського регіону. Втім, чинником їх гальмування тривалий час були економічна слабкість України, що обмежувало взаємний товарообіг та інвестиції, а також наслідки "енергетичної дипломатії". Об'єктивно Туреччина зацікавлена у протидії російській агресії у регіоні – в Україні, у Закавказзі тощо. Активна зовнішня політика президента Р. Ердогана підштовхнула швидке зростання рівня військово-технологічної співпраці між країнами.

4. Україна та країни Близького Сходу.

Рівень співпраці України із іншими країнами Близького Сходу, серед яких слід виокремити Ізраїль та країни Перської Затоки, залишається низьким і має перспективи зростання за умов збільшення інвестиційної привабливості України та зростання у таких галузях економіки України, як ВПК.

5. Сучасний стан і перспективи відносин із Японією.

Аналогічно, існують об'єктивні політичні й економічні перспективи співпраці України із Японією. Обидві країни мають проблему анексованих Росією територій; Японія має великі можливості щодо інвестицій й технологічної співпраці, чому сприяє наближене до європейського ринку становище України. Японія надавала Україні критично важливе фінансове сприяння у час відраження російської збройної агресії.

Цей потенціал є недовикористаним. Слід також брати до уваги, що високі рівні зовнішньополітичної співпраці зі Японією та із КНР взаємно несумісні.

6. Україна та інші країни світу.

Місце України у зовнішній політиці країн світу та перспективи розвитку зовнішньополітичної та економічної взаємодії є предметом самостійного аналізу.

Завдання для самостійного виконання

Робота з першоджерелами

Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Робота з широким спектром документальних джерел, статистичні ресурси, міжнародні договори, поточна міжнародна аналітика провідних стратегічних і економічних дослідницьких центрів та ін. Аналіз новин українських і зарубіжних ЗМІ за темою практичного заняття.

Питання до обговорення та теми аналітичних доповідей

1. Українська діаспора як реальний та потенційний чинник української зовнішньої політики.
2. Українська трудова міграція як чинник зовнішньої політики.
3. Україна у зовнішній політиці КНР.
4. Можливості та обриси українсько-турецького стратегічного співробітництва.
5. Характер зовнішньополітичної взаємодії України із державами Близького Сходу.
6. Потенціал зовнішньополітичної та економічної взаємодії із Японією як проблема зовнішньої політики.
7. Перспективні напрями зовнішньополітичної співпраці України.

Проблемні питання до дискусій

1. Що вирізняє українську західну та східну діаспори? Якими є особливості щодо її ролі у зовнішній політиці України?
2. Які чинники гальмують або прискорюють взаємодію України із КНР? Чи можна визначити можливу співпрацю як виключно "економічну"?
3. Яким є місце України у зовнішньополітичній доктрині турецького уряду Р. Т. Ердогана та турецької опозиції?

4. Якими чинниками визначається позиція Ізраїлю щодо зовнішньополітичної взаємодії із Україною і якою є позиції України щодо можливостей співпраці із Ізраїлем? Із арабськими країнами?

5. Чи є можливим поглиблення зовнішньополітичної співпраці України із Японією? На яких засадах?

Лабораторні роботи

На лабораторних роботах студенти подають аналітичні доповіді за темами, запропонованими порядками денними відповідних практичних занять (питання до обговорення та теми аналітичних доповідей), якщо вони беруться студентом для самостійного поглибленого розгляду.

Аналітична робота будь-якого рівня має бути присвячена такій темі, яка спрямована на вирішення актуальних проблем сучасної теорії та практики міжнародних відносин. Студенту надається право обирати теми в межах орієнтовної тематики, що визначена спільно з викладачем з урахуванням теоретичного та практичного інтересу. Основними критеріями, окрім інтересу студента є також актуальність, новизна і практична цінність; наявність теоретичної бази та необхідної фактичної, статистичної інформації; можливість отримання від упровадження результатів дослідження реального ефекту.

Основні етапи виконання наукової роботи.

Будь-яке наукове дослідження, виконується в такій логічно взаємозумовленій послідовності:

- вибір теми, її конкретизація та узгодження з викладачем;
- добір літератури й критичний її огляд;
- збирання, відбір та вивчення інформації;
- складання робочого плану викладення;
- розширення, доповнення даних, їх уточнення й конкретизація;
- виклад матеріалів та результатів дослідження;
- формулювання висновків і пропозицій;
- попереднє оформлення роботи;
- усунення зауважень і недоліків після попереднього захисту та остаточне оформлення роботи;
- написання доповіді й підготовка ілюстративного матеріалу;
- захист роботи.

Вимоги до доповіді:
(Письмова частина)

1. Титульний аркуш.
2. Наявність вступу.
3. Наявність структурованої основної частини тексту.
4. Наявність висновку (висновків).
5. Наявність списку використаної літератури.

(Презентація)

1. Регламент – від 20 до 30 хвилин.
2. Чіткість мови, виділення голосом основних моментів доповіді.
3. Логічність структури.
4. Розкриття основних смислових моментів.
5. Здатність брати участь в обговоренні доповіді.

Етапи підготовки доповіді

Етап 1. Оберіть тему доповіді.

Переконайтеся, що ви точно знаєте, що необхідно знати, щоб розкрити цю тему.

Чи є в ній конкретні аспекти, на яких слід сконцентруватися?

Самостійно запропонована тема.

Хоча вам була надана свобода вибору теми, подумайте уважно. Не вибирайте те, про що ви нічого не знаєте. Оберіть те, що вам відомо, що вам цікаво і що буде цікаво вашої аудиторії.

Бажано, щоб тема ставилася до вже розглянутих на лекціях питань.

Етап 2. Визначтеся з тривалістю презентації.

Презентація доповіді повинна відповідати регламенту.

Визначтеся, який обсяг тексту вам потрібен.

Етап 3. Дослідження.

Переконайтесь, що ви:

- використовуєте кілька джерел інформації. Взяти інформацію з одного сайту або ресурсу недостатньо. Це обмежує ваше бачення теми. Копіювання готової доповіді є плагіатом і дискваліфікує доповідача;
- зробіть детальні замітки інформації, яку ви знайшли;
- згрупуйте ваші замітки щодо аспектів, які ви визначили в ході дослідження.

Етап 4. Організація тексту.

Перегляньте ваші замітки, розміщуючи їх за відповідними підрозділами.

Визначте структуру (план) вашої доповіді. У якому порядку ви будете подавати інформацію? Які підрозділи ви вирішили використовувати?

Не забудьте визначити вступ і висновок (висновки).

У вступі вкажіть, чим цікава обрана вами тема і які місце вона займає в проблемі взагалі і в даній навчальній дисципліні курсі зокрема.

У висновку коротко перерахуйте основні думки доповіді та/або висловіть своє враження від викладеного матеріалу і/або свою думку щодо проблемних питань дослідженої теми.

Гарне форматування покращує враження від тексту доповіді. Рекомендується шрифт Calibri 11 – 14, міжрядковий інтервал 1,3, абзац 1,27, вирівнювання по ширині.

Етап 5. Зробіть презентацію доповіді цікавою.

Інтерес аудиторії свідчить про високу якість доповіді.

Щоб активізувати увагу слухачів:

- виокремлюйте структуру й основні моменти доповіді;
- використовуйте технічні засоби – презентації, дошку;
- за бажанням можна використовувати засоби наочності (ілюстрації і т. д.).

Говоріть чітко, не забувайте стежити за увагою аудиторії.

Будьте готові відповісти на питання. Не допускайте, щоб в доповіді залишалися незрозумілі вам вирази або невідомі терміни.

Глосарій

Акт проголошення незалежності України – 24 серпня 1991 року позачергова сесія Верховної Ради прийняла акт, у якому зазначалося, що незалежність України та створення самостійної Української держави – України проголошується, зокрема, виходячи з права народів на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

Алмаатинська декларація – 21 грудня 1991 року азіатські республіки колишнього СРСР приєдналися до СНД.

Анексія Автономної Республіки Крим і Севастополя Росією – насильницьке протиправне тимчасове відторгнення більшої частини Кримського півострова, розташованого у межах українських адміністративних одиниць – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя від України та одностороннє незаконне включення їх до складу Російської Федерації на правах суб'єктів федерації – "Республіки Крим" та "міста федерального значення Севастополь", що було проголошено Російською Федерацією 18 березня 2014 року (нібито внаслідок так званого "референдуму про статус Криму" 16 березня 2014 року). Один з наслідків і одна зі складових частин російської збройної агресії проти України з 2014 р.

Балтійська Рада – наприкінці 1980-х років ХХ ст. Латвія, Литва та Естонія утворили Раду балтійських держав (РБД). Восени 1991 р. у її рамках утворено міжпарламентську структуру – Балтійську Асамблею. 31 жовтня 1993 року, Асамблея ухвалила резолюцію про створення нової інституції тристороннього співробітництва – Балтійську Раду. У її структурі – міжпарламентська Балтійська Асамблея і Балтійська Рада Міністрів, Президія БА та постійні комітети, секретаріати БА та БР.

Без'ядерний статус України – Українська держава здійснює безпрецедентну в історії людства політику відмови від ядерної зброї. Україна погодилася вивезти ядерну зброю за умов надання їй гарантій ядерної безпеки ядерними державами світу.

Будапештський меморандум (Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, від англ. *Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*) – міжнародна угода, укладена 5 грудня 1994 року між Україною, США,

Росією та Великою Британією про неядерний статус України. Аналогічні меморандуми підписані з Україною, Білоруссю та Казахстаном для забезпечення гарантій безпеки його учасників, пов'язаних з приєднанням цих держав до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

Вишеградська група – це субрегіональна міжнародна організація, створена в лютому 1991 року (м. Вишеград, Чехо-Словаччина) у складі Польщі, тодішньої Чехо-Словаччини та Угорщини. У зв'язку з появою відокремлених Чехії і Словаччини (так зване "розлучення по-чеськи" 1993 р.) Вишеградська група набула формату "чотирикутника". Усі країни об'єднання набули членства в НАТО і стали повноправними учасниками Європейського Союзу.

Гібридна війна – це війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором у державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які досягаються звичайною війною.

ГУАМ (англ. *СIIAM*) – це субрегіональна міжнародна організація, утворена 1997 р. Грузією, Україною, Азербайджаном і Молдовою. Після виходу з Договору про колективну безпеку – Ташкентського договору СНД; Узбекистан набув членства в ГУАМ у 1999 р., призупинив у 2002 р., а припинив у 2006 р. Учасники київського саміту ГУАМ (травень 2006 року) прийняли Статут організації. Ідею створення ГУАМ було запропоновано на міжнародній конференції у Брюсселі 1993 р., що проводилася під егідою ЄС за участю країн СНД. У 1999 р. організація була перейменована у ГУУАМ завдяки вступу Республіки Узбекистан до неї, яка, однак, вийшла з організації 5 травня 2005 року, викликавши повернення початкової назви. Штаб-квартира розташована у Києві на Майдані Незалежності.

Декларація про державний суверенітет України – документ про проголошення державного суверенітету України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року. Декларація приймалася в умовах прогресуючого розпаду СРСР. У преамбулі Декларації підкреслювалося, що Верховна Рада УРСР проголошує суверенітет України як "верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах". Декларація проголошувала право України безпосередньо реалізувати відносини з іншими державами, укладати з ними договори, обмінюватися дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами.

Дипломатія Запорозької Січі – Запорозька Січ, як українська козацька держава, здійснювала самостійну зовнішню політику. Глава Запорозької Січі – кошовий отаман, пізніше гетьман – з монархами сусідніх держав обмінювався текстами договорів, йому вручалися королівські універсали, царські укази, гетьманські ордери). Гетьман України Б. Хмельницький встановив і розгорнув дипломатичні відносини з Польщею, Московією, Кримом, Туреччиною, папою Римським і німецьким імператором, з Угорщиною, Молдовою, Волощиною, Трансильванією, Швецією та іншими країнами.

Дипломатія Української Народної Республіки та Української Держави – 25 грудня 1917 року воюючим і нейтральним державам УНР надіслала ноту про те, що Українська Народна Республіка та її уряд стають на шлях самостійних міжнародних відносин. Проголошення УНР посилило увагу країн Антанти до України. До Києва переїхали військові місії Англії, Франції, Італії, Румунії, Сербії, Бельгії. При уряді УНР були призначені офіційні представники Франції та Англії. 22 січня 1918 року Центральна Рада своїм Четвертим Універсалом проголосила повну державну незалежність УНР. Генеральний секретаріат було перейменовано на Раду Народних Міністрів, основним завданням якої стало підписання миру з провідними державами. Дипломатичні відносини були встановлені з 12 країнами, за кордоном відкрито 50 консульств різних рівнів.

Діаспора (із грец. "розсіяння") – перебування частини народу, етнічної спільноти за межами країни походження; співвітчизники, що проживають за кордоном.

Договір про правонаступництво – повна назва: *Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР*; набув чинності для України 4 грудня 1991 року. Сторони, беручи до уваги принципи міжнародного права й положення Віденської (1983 р.) конвенції "Про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів та державних боргів", уклали цей Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу й активів Союзу РСР.

Доктрина національної безпеки – це основне правило політики, що підкреслює територіальну і політичну незалежність держави. Захистові національної безпеки надається абсолютний пріоритет над іншими питаннями політики. Закон України "Про основи національної безпеки України" вперше був прийнятий Верховною Радою України у 2003 р.

Євразійська економічна співдружність (ЄврАзЕС) – утворена в 1999 р. за ініціативою Російської Федерації в межах СНД на основі

Митного союзу 1995 р., до якого увійшли Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Таджикистан.

Євроінтеграція – це процес упровадження європейських норм в українське законодавство. Таке впровадження має забезпечити: стабільну економіку, правову державу, чисте довкілля, якість харчових продуктів, соціальна захищеність громадян, високий рівень життя та відсутність корупції. Це єдиний економічний, соціальний та гуманітарний простір, де відмовилися від кордонів та зайвих умовностей задля вільного пересування людей, продуктів, капіталів, необмеженого обміну інформацією, культурними та науковими надбаннями.

Європейська асоціація українців (ЄАУ) – це неурядова громадська організація із центральним офісом у Брюсселі та представництвами у Парижі, Страсбурзі, Мюнхені та Берліні. Основна мета ЄАУ – забезпечення і представництво інтересів України та українців, які тимчасово або постійно проживають на території країн Європейського Союзу. Асоціація виникла у Брюсселі в 2006 році в результаті тривалої роботи українських громадських діячів та представників української діаспори в Європі.

Європейський вибір – є пріоритетом, доктринальною та концептуальною основою зовнішньої політики України, реалізація якого має забезпечити національну безпеку держави. Вперше, Указом Президента України було затверджено програму розвитку України "Європейський вибір та концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки" 30 квітня 2002 року.

Єврорегіони – це регіональні структури, переважно економічного спрямування, що об'єднують прилеглі транскордонні області, регіони по обидва боки кордонів. За участю України створено Єврорегіон "Буг", Карпатський Єврорегіон (КЄ), Єврорегіон "Нижній Дунай", Єврорегіон "Верхній Прут".

За союз України, Білорусі, Росії (ЗУБР) – це Міжпарламентське об'єднання парламентарів Білорусі, Росії та України, основною метою якого було поширення і відстоювання ідеї об'єднання трьох держав у єдине ціле, створення "союзу слов'янських держав".

Імідж міжнародний – це уявлення про державу, її політику у світі. Формування позитивного міжнародного іміджу є одним із завдань зовнішньої політики України. Імідж України формується як про державу передбачену, надійну, таку, що дотримується засад (норм) міжнародного права, міжнародно-правової системи.

Інтермаріум (від пол. *Międzymorze*, укр. *Міжмор'я*, від лат. *Intermarium*) – це концепція партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів. Ідея була виголошена князем Адамом Єжи Чарторийським як засіб убезпечити Польщу та Європу загалом від російської експансії; у первісному вигляді до об'єднання передбачалося включити країни, що перебували під владою династії Ягеллонів у 1490 році: нинішні території Литви, Білорусі, України, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Хорватії, Румунії. Залежно від історичних обставин, проєкт зазнавав і зазнає концептуальних змін.

Історія Русів – Історія Русів чи Малої Росії також відома під скороченою назвою. Анонімний історико-політичний трактат, написаний найімовірно або наприкінці XVIII або на початку XIX ст. російською мовою. Трактат мав значний вплив на українських інтелектуалів XIX ст.

Київської Русі договори з Візантією – політичні й економічні відносини Київської Русі і Візантії були закріплені у багатьох документах. До наших днів збереглися тексти договорів з греками (гречинами) київських князів: Олега (911 р.), Ігоря (944 р.) і Святослава (971 р.). Текст договору, зазвичай, складався грецькою мовою з перекладом на слов'янську.

Конституція України – це основний Закон Української держави. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (розд. I, ст. 9). Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирної і взаємовигідної співпраці з членами міжнародного співтовариства за загально-визнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18). Конституцією визначені повноваження гілок влади щодо формування та здійснення зовнішньої політики України.

Меджліс кримськотатарського народу (від кримськ. *Qırımtatar Milliy Meclisi*) – представницький орган кримських татар. Згідно зі статутом, метою меджлісу є подолання наслідків геноциду, вчиненого проти кримських татар радянською владою, відновлення прав і національно-територіальне самовизначення. Розташований у Сімферополі. Після анексії Криму Росією проти Меджлісу і кримських татар окупаційною владою півострова чиняться репресії.

Міжнародна правосуб'єктність України й УРСР – була формально надана республікам СРСР у зв'язку з боротьбою за голоси в ООН між СРСР, США і Великою Британією. Верховна Рада СРСР у 1944 р. прийняла закон, яким підтверджено міжнародно-правову суб'єктність радянських республік, що стало юридичною підставою для їх безпосередньої участі у міжнародному житті.

Міжнародне визнання України – у перші роки незалежності Уряд України уклав низку угод про співробітництво із зарубіжними країнами, які тим самим підтверджували визнання Української держави де-юре. На початок 1990-х рр. незалежність Української держави визнали понад 130 країн світу, а 106 країн налагодили з Україною дипломатичні відносини.

Міністерство закордонних справ України – МЗС України як центральна установа виконавчої влади є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх відносин України та координації заходів у цій сфері.

Національна безпека України – у зовнішньому вимірі з метою реалізації безпосередніх завдань національної безпеки, серед зовнішньополітичних цілей передбачається: оновлення зовнішньої політики і політики у галузі безпеки з метою реалізації мети України щодо повної євроатлантичної інтеграції; реформування державних органів у сфері національної безпеки та оборони, яке б підтверджувало євроатлантичну політику України; утвердження України як ключового донора регіональної стабільності та безпеки, включаючи збільшення внеску України в міжнародне співробітництво із врегулювання конфліктів та підтримання миру; продовження і розширення участі у відповідних операціях з підтримання миру; повне дотримання міжнародних зобов'язань з контролю над озброєннями; подальший розвиток цивільно-військових відносин тощо.

Операції з підтримання миру – заходи ООН для встановлення миру і запобігання конфліктам. Один із засобів урегулювання конфліктів, збройних сутичок, іншого протистояння сторін. Учасники військових резервів ООН для проведення ОПМ називаються "блакитними шоломами". Україна посідає чільне місце серед найактивніших держав-учасниць миротворчих операцій ООН, входить до десятки контрибуторів ООН. В ОПМ з 1992 р. брало участь майже 20 тис. громадян України. Українські миротворці встановлювали мир у Сьєрра-Леоне, Анголі, Лівані, Лівії, Іраку, працювали спостерігачами в Косово тощо.

Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ) – Договір про колективну безпеку (або Ташкентський договір) СНД, підписаний у Ташкенті 15 травня 1992 року Вірменією, Казахстаном, Киргизією, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном. Пізніше до Договору приєдналися Азербайджан (24 вересня 1993 року), Грузія (9 грудня 1993 року) та Білорусь (31 грудня 1993 року). Молдова, Туркменістан та Україна не брали участі в Договорі. Договір набув чинності 20 квітня 1994 року.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) – (від англ. *Organization for Security and Cooperation in Europe*) – процес багатостороннього загальноєвропейського співробітництва, започаткований у Гельсінкі, де було також закріплено післявоєнні кордони європейських держав, триває і сьогодні. ОБСЄ набула рис міжнародної регіональної організації. Створено посаду Генерального секретаря ОБСЄ (1993 р.) та Постійну раду ОБСЄ (раніше – Постійний комітет). Учасниками ОБСЄ є 55 країн, у тому числі США і Канада.

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) – (від англ. *Black Sea Economic Cooperation*); 25 червня 1992 року, з ініціативи Президента Турецької Республіки Тургута Озала глави держав і урядів 11 країн у Стамбулі підписали Декларацію про створення регіону Чорноморського економічного співробітництва. У 1998 р. ЧЕС надано статусу організації – ОЧЕС. Учасниками організації є Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина і Україна. Статус спостерігача в ОЧЕС мають Австрія, Єгипет, Ізраїль, Італія, Німеччина, Польща, Словаччина, Туніс, Франція, а також Конференція енергетичної хартії.

Партнерство заради миру (від англ. *Partnership for Peace*) – програма співпраці Організації Північноатлантичного альянсу (НАТО) з європейськими країнами – не членами Альянсу. ПЗМ розроблена у 1991 р. з метою сприяння стабільності і безпеці в Європі та добросусідським відносинам. Спочатку дії ПЗМ обмежувалися лише гуманітарними операціями, а з грудня 1996 р. – розширилися і включили повний спектр нових місій Альянсу, зокрема операції з підтримання миру.

Партнерство України з НАТО – співпраця України з НАТО є складовою реалізації європейського вибору Української держави. Нові шляхи для подальшого динамічного розвитку відносин між Україною та Альянсом від реформування збройних сил до питань взаємодії в екологічних надзвичайних ситуаціях відкрила Хартія про особливе партнерство між Україною

і НАТО (9 липня 1997 року, м. Мадрид). Надалі було розгорнуто у політику євроатлантичної інтеграції України.

Повернення культурних цінностей – Угода про повернення культурних та історичних цінностей державам їх походження, укладена країнами СНД 14 лютого 1992 року.

Право народів на самовизначення – це право народів самостійно визначати форми свого державного існування. Важливий принцип міжнародного права: всі народи мають право на самовизначення. Відповідно до цього права всі народи вільно визначають свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

Про державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України – Державна програма затверджена 17 червня 2004 року. розпорядженням Кабінету Міністрів України.

Програма "Розширена Європа" – це основні напрями співпраці за програмою були визначені у документі Європейської Комісії "Розширена Європа – Сусідні країни: Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами" (опублікована 1 липня 2003 року, Брюссель). Програма була запропонована Європейським Союзом Україні у 2003 р.

Програма сусідства – підписана в Гельсінкі (1999 р.) Спільна стратегія ЄС щодо України визначала пріоритетні напрями політики країн-членів ЄС та інституцій Євросоюзу на чотирирічний період, із 2004 р.

Програма ТАСІС (від англ. *Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States / TACIS*) – програма технічного сприяння колишнім республікам СРСР (за винятком країн Балтії) запроваджена за ініціативою Європейського Союзу з метою сприяння економічним, соціальним реформам і демократичним перетворенням.

Рада євроатлантичного партнерства (РЄАП) – (від англ. *North Atlantic Partnership Council*), була утворена з Ради Північноатлантичного співробітництва (РІААС) на засіданні міністрів закордонних справ країн РПАС у травні 1997 р. РЄАП – консультативний форум, до якого входять 44 країни, у тому числі держави-члени НАТО, всі колишні республіки СРСР, всі колишні учасники Варшавського Договору, а також Австрія, Фінляндія, Швеція і Швейцарія.

Російська збройна агресія проти України – це пряме та опосередковане застосування збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету та територіальної цілісності України. Містить окупацію та анексію РФ Автономної Республіки Крим у лютому – березні 2014 р., війну

на сході України із квітня 2014 р., створення так званих "народних республік" на окупованих частинах Донецької та Луганської областей та інші дії щодо дестабілізації української держави.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) – об'єднання держав колишніх радянських республік (окрім країн Балтії), утворене 8 грудня 1991 року. Офіційним місцем розташування міждержавних органів СНД є м. Мінськ. Україна не підписала Устав СНД, із 2014 р. відбувається процес згортання участі України у цьому об'єднанні.

Угода про асоціацію України з ЄС (Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; від англ. *Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part*) – угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, яка замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину – 27 червня 2014 року.

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС – основоположний документ про співробітництво України з Європейським Союзом, підписана 14 червня 1994 року.

Рекомендована література

Основна

1. Опорний конспект лекцій "Зовнішня політика України" / Д. Ю. Михайличенко [Електронний ресурс] / Д. Ю. Михайличенко. – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=7206>.

Додаткова

2. Віднянський С. В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004 – 2007) / С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов. – Київ: Інститут історії України, 2014. – 394 с.

3. Віднянський С. В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2014 – 2016) / С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов. – Київ : Інститут історії України, 2017. – 319 с.

4. Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / А. Ю. Мартинов ; відп. ред. С. В. Віднянський. – Київ : Інститут історії України, 2020. – 310 с.

5. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підручник / Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін. – Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. – 328 с.

6. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: в 2 т. Т. 1. До середини XVII ст. / Н. Д. Полонська-Василенко. – Київ : Либідь, 1992. – 588 с.

7. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: в 2 т. Т. 2: Від середини XVII ст. до 1923 р. / Н. Д. Полонська-Василенко. – Київ : Либідь, 1992. – 606 с.

8. Сардачук П. Д. Україна в двосторонніх міжнародних відносинах (кінець 20 – початок 21 століть) : навч.-довід. посіб. / П. Д. Сардачук, О. П. Сагайдак. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 328 с.

9. Чекаленко Л. Д. Витоки української дипломатії : навч. посіб. / Л. Д. Чекаленко ; Дип. акад. України при МЗС України. – Київ : LAT & K, 2010. – 340 с.

10. Чекаленко Л. Д. Дипломатія. Україна в системі міжнародних відносин : слов.-довід. / Д. Чекаленко ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2007. – 176 с.

11. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України : підручник / Л. Д. Чекаленко. – 2 вид., доп. і оновл. – Київ: LAT&K, 2015. – 480 с.

Інформаційні ресурси

12. Інститут світової політики (ІСП). – Режим доступу : <http://iwrp.org.ua>.

13. Комітет Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. – Режим доступу : <http://komzak.rada.gov.ua>.

14. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). – Режим доступу : <http://icps.com.ua>.

15. Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу : <https://mfa.gov.ua>.

16. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). – Режим доступу : <https://niss.gov.ua>.

17. Рада зовнішньої політики "Українська призма". – Режим доступу : <http://prismua.org>.

18. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. – Режим доступу : <https://razumkov.org.ua>.

19. Foreign Policy Research Institute: Ukraine. – Access mode : <https://www.fpri.org/country/ukraine>.

20. Royal Institute of International Affairs. Chatham House. – Access mode : <https://www.chathamhouse.org/regions/europe/central-and-eastern-europe>.

Методичне забезпечення

21. Зовнішня політика України [Електронний ресурс] : робоча програма навчальної дисципліни для студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня / уклад. Д. Ю. Михайличенко. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 15 с.

22. Зовнішня політика України : сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Дисципліна. – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.?id=7206>.

Зміст

Вступ.....	3
Практичні заняття	5
Змістовий модуль 1. Етапи розвитку зовнішньої політики України	5
Тема 1. Давньоруська держава та світ IX – XIII ст.	5
Тема 2. Західна Русь і міжнародні відносини XIV – XVI ст.	7
Тема 3. Зовнішня політика і дипломатія козацьких гетьманів.....	8
Тема 4. Зовнішня політика УНР та Української держави.....	11
Тема 5. Україна у системі міжнародних відносин ХХ ст.	13
Тема 6. Становлення зовнішньої політики незалежної України	15
Змістовий модуль 2. Цілі і напрями сучасної зовнішньої політики України	17
Тема 7. Принцип "багатовекторності" у зовнішній політиці України. Україна на пострадянському просторі	17
Тема 8. Україно-російські взаємини.....	19
Тема 9. Політика євроатлантичної інтеграції України.....	22
Тема 10. Регіональний вимір зовнішньої політики України	24
Тема 11. Відносини України зі США та міжнародними фінансовими інституціями.....	26
Тема 12. Перспективи розвитку зовнішньої політики України	29
Лабораторні роботи	32
Глосарій.....	35
Рекомендована література.....	44
Основна.....	44
Додаткова	44
Інформаційні ресурси	45
Методичне забезпечення.....	45

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

**Методичні рекомендації
до практичних занять
для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Кузь Олег Миколайович**
Михайличенко Дмитро Юрійович

Відповідальний за видання *О. М. Кузь*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *В. Ю. Труш*

План 2021 р. Поз. № 205 ЕВ. Обсяг 47 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*